
Актуальні питання збереження та відновлення степових екосистем: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю заповідання Асканійського Степу (Асканія-Нова, 21–23 травня 1998 р.). Асканія-Нова, 1998. С. 274–277.

Actual problems of the protection and restoration of the steppe ecosystems. Proceedings of International Scientific Conference devoted to 100 anniversary of protection of the Askanian Steppe (Askania-Nova, May 21–23, 1998). Askania-Nova, 1998. P. 274–277.

Таксономічна структура теріофауни степової зони України

© І. Загороднюк

Інститут зоології ім. І. Шмальгаузена НАН України

Zagorodniuk, I. Taxonomic structure of mammal fauna of the steppe zone of Ukraine // Actual problems of the protection and restoration of the steppe ecosystems. — Askania-Nova, 1998. P. 274–277. — Mammal fauna of Ukraine includes 116 species, divided into 3 species groups according to relations of species to steppe landscape and steppe ecosystems. First group (index I=1) includes 76 species presented in Steppe zone. Second group (index I=2) includes 36 species that are typical for Steppe and distributed mainly in Steppe zone, and third group (index I=3) includes 19 species (among 36 with I=2), that are distributed exclusively within Steppe zone. This third group composes a basis of the Steppe Fauna Core (SFC) and 9 species of this group has protection status according to the Red Data Book of Ukraine and 5 another need in such protection (*Vulpes corsac*, *Spermophilus pygmaeus*, *Cricetulus migratorius*, *Ellobius talpinus*, *Lagurus lagurus*).

Вступ

Інтенсивне освоєння степів призвело до суттєвих змін у таксономічній та біогеографічній структурі фауністичних угруповань. Одночасні зміни у поглядах на таксономію української теріофауни вимагають окреслення чіткого кола таксонів, відомих для кожної з регіональних територіальних одиниць з метою аналізу історичних змін структури фауністичних угруповань.

Контрольний список фауни

Контрольний список теріофауни України охоплює види, що достовірно зареєстровані на теренах України у складі дикої фауни впродовж останніх 50 років. Список є таксономічно обґрунтованим з уточненою таксономічною структурою, номенклатурою та «вертикальним» порядком наведення груп. Усі види в списку проіндексовано відповідно до їх наявності у фауні Степу: назви відомих для степової зони України видів — «1», чисельних у Степу — «2», відомих виключно у складі степових угруповань — «3».

Назви рядів подано в уніфікованому вигляді, із зазначенням їхнього видового обсягу. За основу взято списки, складені В. Крижанівським та І. Ємельяновим (Крыжановский, Емельянов, 1985), з уточненнями згідно з працями автора (Загороднюк, 1992, 1998).

Soriciformes (n=11 видів):

Erinaceidae: *Erinaceus (concolor)*², *Hemiechinus (auritus)*³; Talpidae: *Talpa (europaea)*¹; *Desmana (moschata)*; Soricidae: *Neomys (fodiens)*¹, *anomalus*¹; *Sorex (alpinus, minutus)*¹, *araneus*¹; *Crocidura (leucodon)*¹, *suaveolens*².

Vespertilioniformes (n=23 види):

Rhinolophidae: *Rhinolophus (ferrumequinum, hiposideros)*; Vespertilionidae: *Myotis (blythi, myotis, bechsteini, dasycneme, nattereri, emarginatus, daubentoni¹, mystacinus²)*; *Miniopterus (shreibersi)*; *Plecotus (auritus, austriacus¹)*; *Barbastella (barbastella¹)*; *Nyctalus (noctula², leisleri¹, lasiopterus¹)*; *Pipistrellus (pipistrellus¹, nathusii¹, kuhli, savii)*; *Vespertilio (murinus¹)*; *Eptesicus (serotinus², nilssoni)*.

Caniformes (n=19 видів):

Canidae: *Canis (lupus¹)*; *Vulpes (vulpes², corsac³)*; *Nyctereutes (procyonoides¹)*; Ursidae: *Ursus (arctos)*; Mustelidae: *Martes (foina¹, martes)*; *Mustela (nivalis², erminea¹, lutreola¹, vison¹, evermanni³, putorius¹)*; *Vormela (peregusna³)*; *Meles (meles²)*; *Lutra (lutra¹)*; Phocidae: *Monachus (monachus)*; Felidae: *Lynx (lynx)*; *Felis (sylvestris)*.

Leporiformes (n=3 види):

Leporidae: *Lepus (europaeus², timidus)*; *Oryctolagus (cuniculus³)*.

Muriformes (n=48 видів):

Myocastoridae: *Myocastor (coypus¹)*; Castoridae: *Castor (fiber)*; Sciuridae: *Sciurus (vulgaris¹)*, *Marmota (bobac³)*, *Spermophilus (citellus³, odessanus², suslicus², pygmaeus³)*; Myoxidae: *Myoxus (glis)*, *Dryomys (nitedula¹)*, *Eliomys (quercinus)*, *Muscardinus (avellanarius)*; Allactagidae: *Allactaga (major³)*; Dipodidae: *Stylodipus (telum³)*; Sminthidae: *Sicista (betulina¹, subtilis³)*; Spalacidae: *Nannospalax (leucodon³)*, *Spalax (graecus², zemni², arenarius³, microphthalmus²)*; Muridae: *Apodemus (agrarius¹)*, *Micromys (minutus¹)*, *Mus (musculus¹, spicilegus³)*, *Sylvaemus (sylvaticus¹, tauricus, uralensis², arianus³)*; *Rattus (norvegicus¹, rattus)*; Cricetidae: *Cricetus (cricetus²)*, *Cricetulus (migratorius³)*; Arvicolidae: *Ellobius (talpinus³)*, *Ondatra (zibethicus¹)*, *Lagurus (lagurus³)*, *Myodes (glareolus)*, *Chionomys (nivalis)*, *Arvicola (amphibius¹, scherman)*, *Microtus (arvalis¹, obscurus¹, rossiaemeridionalis², socialis³, agrestis, oeconomus)*, *Terricola (subterraneus¹, taticus)*.

Cerviformes (n=8 видів):

Suidae: *Sus (scrofa¹)*; Cervidae: *Capreolus (capreolus²)*; *Alces (alces)*; *Cervus (nippon¹, dama, elaphus¹)*; Bovidae: *Bison (bonasus)*, *Ovis (musimon)*.

Delphiniformes (n=3 види):

Delphinidae: *Delphinus (delphis)*; *Tursiops (truncatus)*; Phocoenidae: *Phocoena (phocoena)*.

Таблиця 1. Розподіл числа видів ссавців по рядах для України та її Степової зони

Ряд ссавців	Видів в Україні загалом	З них видів зі статусом			
		формально степові (l=1)	типові степові (l=2)	виключно степові (l=3)	червоно-книжних
Muriformes	48	36	22	14	8
Caniformes	19	16	6	3	2
Soriciformes	11	9	3	1	1
Vespertilioniformes	24	8	3	0	0
Cerviformes	8	4	1	0	0
Leporiformes	3	3	1	1	0
Delphiniformes	3	0	0	0	0
Загалом	116	76	36	19	11

Аналіз списку і частка степовиків

Загалом сучасна дика теріофауна України складає, рахуючи адвентивну частину фауни, 116 видів. Понад 50 % цього числа зареєстровано у степовій зоні, а близько половини останніх — типові степовики. Дані щодо числа видів за рядами в межах списків усіх масштабів узагальнено у табл. 1. В ряду від числа видів у фауні України до числа рідкісних степовиків (див. табл. 1) співвідношення становить – 10:6:3:2:1.

Зміни у списку фауни

За історичні часи формальні списки теріофауни суттєво змінилися за рахунок зникнення частини видів та інтродукції нових видів, в результаті змін ареалів та численних номенклатурних змін, а також через зміни поглядів на таксономію низки колись звичайних видів, що наразі розглядаються як складені з 2–3 видів-двійників та алловидів. У застосуванні до степової фауни такі пари описані серед «звичайних» нориць (Загороднюк, 1991) та ховрахів крапчастих (Загороднюк, Федорченко, 1995), «хатніх» мишей (Загороднюк, 1996) та «лісових» мишей (Загороднюк та ін., 1997), тощо. Всі ці зміни відбито у наведеному вище Контрольному списку теріофауни України та у списку її степового фауністичного ядра.

Степове фауністичне ядро

Основу «ядра» становлять види типово степові, що ніколи не зустрічаються в лісах, а також звичайно не відомі для луків та заплавл. Більшість степових видів — види нічні (їжаки, тушкани) або ж землерії (сліпаки, сліпачки), інколи колоніальні (ховрахи, нориці, кролі, тушкани), але частіше поодинокі (хижаки, хом'ячки, мишаки, мишівки, мідичі). Практично кожний 4-й вид ссавців фауни України є типово степовим видом.

Таблиця 2. Види ссавців степового фауністичного ядра та їх охоронний статус

№	Назва латинська	ЧК-94	ЧК-99				
				19.	<i>Allactaga major</i>	2	2
1.	<i>Erinaceus concolor</i>	–	–	20.	<i>Stylodipus telum</i>	2	3
2.	<i>Hemiechinus auritus</i>	3	0	21.	<i>Sicista subtilis</i>	3	4
3.	<i>Crociodura suaveolens</i>	–	–	22.	<i>Nannospalax leucodon</i>	2	2
4.	<i>Myotis mystacinus</i>	–	3	23.	<i>Spalax graecus</i>	3	2
5.	<i>Nyctalus noctula</i>	–	–	24.	<i>S. zemni</i>	3	2
6.	<i>Eptesicus serotinus</i>	–	–	25.	<i>S. arenarius</i>	2	2
7.	<i>Vulpes vulpes</i>	–	–	26.	<i>S. microphthalmus</i>	–	–
8.	<i>V. corsac (МЧК)</i>	–	0	27.	<i>Sylvaemus arianus</i>	–	–
9.	<i>Mustela nivalis</i>	–	–	28.	<i>S. uralensis</i>	–	–
10.	<i>M. evermanni</i>	3	2	29.	<i>Mus spicilegus</i>	–	–
11.	<i>Vormela peregusna</i>	3	1	30.	<i>Cricetus cricetus</i>	–	–
12.	<i>Meles meles</i>	2	–	31.	<i>Cricetulus migratorius</i>	–	3
13.	<i>Oryctolagus cuniculus</i>	–	–	32.	<i>Ellobius talpinus</i>	–	1
14.	<i>Marmota bobac</i>	–	–	33.	<i>Lagurus lagurus</i>	–	2
15.	<i>Spermophilus citellus</i>	1	1	34.	<i>Microtus socialis</i>	–	–
16.	<i>S. pygmaeus</i>	–	2	35.	<i>M. rossiaemeridionalis</i>	–	–
17.	<i>S. odessanus</i>	–	1	36.	<i>Capreolus capreolus</i>	–	–
18.	<i>S. suslicus</i>	–	1	Загалом (n=36)		n=10	n=18

Примітка: масним виділено назви видів власне степового фауністичного ядра (індекс “3”).

Загалом список «ядра» включає 36 видів: по три — комахоїдних та кажанів, 6 — хижаків, по 1 — ратичних і заячих та 22 — гризунів. Повний список цієї частини фауни, що відповідає видам Контрольного списку з індексами I = 2 та I = 3, наведено у табл. 2 із зазначенням охоронної категорії за «Червоною книгою України» (1994) та прогнозованого статусу видів на кінець ХХ ст. Аналіз цих даних свідчить про сталу тенденцію до розмивання степових фауністичних угруповань і втрати цієї частини регіонального теріофауни.

Раритетні види

Загалом із 36 видів степового фауністичного ядра 10 мають статус червонокнижних. З урахуванням реального стану популяцій видів-степовиків та загальних тенденцій до зміни охоронних списків (Загороднюк, 1997) ця реальна їх частка становить половину — 18 (!) червонокнижних із 36 наявних. Існує абсолютне неспівпадіння міжнародного на національного червоних списків — єдиний у складі степового ядра «вид-міжнародник» (лис-корсак) не має охоронного статусу в межах території України.

Подяка

Я щиро дякую О. Федорченко, В. Марочкіній, І. Ємельянову, М. Товпинцю, В. Хоменко, І. Жежеріну, І. Поліщуку, С. Тесленко, Є. Боровику, З. Селюніній, І. Балі, Є. Шклярєвському за допомогу у проведенні досліджень у степовій зоні та надані для аналізу матеріали.

Бібліографія

- Загороднюк И. В. Таксономия и распространение серых полевок (*Arvicolini*) фауны Украины // Млекопитающие Украины. — Киев: Наукова думка, 1993. — С. 64–77.
- Загороднюк И. В. Обзор рецентных таксонов *Muroidea* (*Mammalia*), установленных для территории Украины (1777–1990) // Вестник зоологии. — 1992. — Том 26, № 2. — С. 39–48.
- Загороднюк И. В. Таксономическая ревизия и диагностика грызунов рода *Mus* из Восточной Европы. Сообщение 1 // Вестник зоологии. — 1996. — Том 30, № 1–2. — С. 28–45.
- Загороднюк И. В. Вищі таксони ссавців у сучасній фауні України: склад, номенклатура та видове багатство // Доповіді НАН України. — 1998. — № 4. — С. 180–186.
- Загороднюк И. В., Боескоров Г. Г., Зыков А. Е. Изменчивость и таксономический статус степных форм мышей рода *Sylvaeetus* (*falzeini* – *fulvipectus* – *hermonensis* – *arianus*) // Вестник зоологии. — 1997. — Том 31, № 5–6. — С. 37–56.
- Загороднюк И. В., Федорченко А. А. Аллопатрические виды грызунов группы *Spermophilus suslicus* (*Mammalia*) // Вестник зоологии. — 1995. — Том 29, № 5–6. — С. 49–58.
- Крыжановский В. И., Емельянов И. Г. Класс млекопитающие // В. А. Топачевский (ред.). Природа Украинской ССР. Животный мир. — Киев: Наукова думка, 1985. — С. 197–234.
- Червона книга України. Тваринний світ. — Київ: Укр. енциклопедія. — 1994. — 464 с.